

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור לב: מפגעי תברואה כפיקוח נפש ציבורי

א. הקדמה

! כאשר אירעה תקלה בקו-המים המספק מים לשכונת מגורים או ישוב, כאשר תיתכן מציאות בה ניתן יהיה להניח מכלי מים לשתייה טרם כניסת השבת, האם יהיה ניתן לתקן את אספקת המים בשבת לצורך מים בשירותים שעניינם רק היגיינה?¹

! היגיינה בבית חולים²

הרב נחום לאם (סכנות בתי חולים - בדין החזרת זקן בשבת מבית חולים לבית אבות, שו"ת עמק-הלכה אסיא ב תשמ"ט, עמוד 15-24):

זקן שאושפז בבית חולים בגלל מחלה חריפה, והטיפול הדרוש להבראתו מהמחלה החריפה הסתיים בשבת, האם מותר להחזירו בשבת לבית האבות? היסוד העובדתי הנוגע לשאלה זו הוא החשש שהזקן עלול להידבק במחלות זיהומיות השכיחות בבית חולים... האם יש בנתונים אלו הצדקה לחלל עבורו שבת?

! האם מותר לעשות פעולות ניקיון הכרוכות בחילול שבת, בבית חולים בו יש חשש גדול להידבקות החולים במחלות זיהומיות?

ב. מעיין של בני העיר

בבלי נדרים (פ ע"ב)³: "מעין של בני העיר, חייהן וחיי אחרים - חייהן קודמין לחיי אחרים".⁴

! מה הדין ואדם זקוק למי-שתייה וחברו אינו זקוק למי שתייה אלא למים עבור שימושי היגיינה? בהמשך הגמרא בנדרים מובא שאם הדילמה אינה פיקוח נפש, שכן לשתי העירות יש מים כדי לחיות, וכל הדילמה היא שתיית הבהמות, או כביסה, יש עדיפות לבני העיר בה נמצא המעיין - בהמתם ובהמת אחרים - בהמתם קודמת לבהמת אחרים. כביסתן וכביסת אחרים - כביסתן קודמת לכביסת אחרים.

בהמשך הגמרא מובאת דילמה נוספת, בה מצויה מחלוקת מה הדין במקרה שאין מי שתייה לעיר הסמוכה ואילו העיר בה נמצא המעיין מעוניינת במים עבור כביסה?

חיי אחרים וכביסתן - חיי אחרים קודמין לכביסתן.

רבי יוסי אומר, כביסתן קודמת לחיי אחרים.

¹ לדיון בראיה וסקירת המפרשים, ראו: **הרב ישראל רוזן** ('אספקת מים לאוכלוסייה בשבת', תחומין כט עמוד 415-403).

² ראו עוד: **תחומין** (כרך מג עמוד 338-331).

³ מובא גם **בתוספתא** (בבא מציעא פ"א הל"ג-ה"ה); **ירושלמי** (נדרים פ"א ה"א; שביעית פ"ח ה"ה).

⁴ זכות בני העיר במעיין הנמצא בתחום העיר, היא אחת מתקנות יהושע בן נון, ראו: **בבא קמא** (פא ע"א): "ומעיין היוצא בתחילה בני העיר מסתפקין ממנו"; **רמב"ם** (הל' נזקי ממון פ"ה ה"ג): "וכן התנה שהמעיין היוצא בתחילה בני אותה העיר שיצא בגבולם מסתפקין ממנו אף על פי שאין עיקרו בחלקם, ואין לאחרים להסתפק עמהם ממנו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« לשיטת רבי יוסי, בני העיר להם שייך המעיין יכולים להשתמש בו לצורך כביסת הבגדים שלהם, למרות שהעיר הסמוכה להם משוועת למים והם נמצאים בסכנת נפשות.

? הקושי בדעת רבי יוסי ברור, כיצד יתכן שצורכי כביסה של בני העיר יהיו יותר חשובים עד כדי דחיית חיי נפש של בני העיר הסמוכה?

ואכן, מחמת קושי זה אנו מוצאים שתלמידי חכמים התקשו בטעמו של רבי יוסי -

ירושלמי (נדרים פ"א ה"א):

יהודה איש הוצא עבד טמיר במערתא תלתא יומין מיקום על הדין טעמא, מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת.

שיירי קרבן (שם ד"ה מנין): "הא כתיב וחי אחיך עמך, ודרש רבי עקיבא חייך קודמין לחיי חבירך".

עלי תמר (שם ד"ה יהודה):

ואכן שאלה גדולה שאל ולא בחינם הוה טמיר במערתא תלתא יומין, כי אף דדריש רבי עקיבא (בבא מציעא סב ע"ב), וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חברך, זהו דווקא אם הדבר נוגע לחיי האדם בעצמו, סברא הוא שעל האדם מוטל ראשית כל לדאוג בעד חייו.

אבל אם אינו נוגע לחייו גופא אלא לחיי אנשי עירו, הרי זו בעיא קשה להחליט שחיי עירו קודמין לחיי עיר אחרת, הלא חברים כל ישראל ומאין הבסיס הבטוח לדחות נפש עיר אחרת מפני נפש אנשי עירו. ובשאלה זו התחבט הרבה יהודה איש הוצא ולא מצא פתרון, עד שהחליט להתחבא במערה כדי שלא יפריע לו שום דבר מהחוץ ויתרכז אך ורק בשאלה זו ולא עלה בידו, יגע ולא מצא.

• בעקבות תמיהה זו מסופר בגמרא שאיסי בן יהודה לא נכנס לשיעוריו של רבי יוסי -

בבלי נדרים (פא ע"א):

איסי בר יהודה לא אתא למתיבתא דרבי יוסי תלתא יומי. אשכחיה ורדימוס ברבי יוסי. אמר לי, מאי טעמא לא אתי מר לבי מדרשא דאבא הא תלתא יומין?
אמר ליה, כי טעמיה דאבוכ לא ידענא, היכא איתאי?
אמר ליה, לימא מר מאי קאמר ליה, דלמא ידענא טעמיה. אמר ליה, הא דתניא רבי יוסי אומר כביסתן קודמין לחיי אחרים.

• **טעמו של רבי יוסי**

בבלי נדרים (פא ע"א):

קרא מנלן? אמר ליה, דכתיב ומגרשיהם יהיו לבהמתם וגו', מאי חיייתם? אילימא חיה, והלא חיה בכלל בהמה היא. אלא מאי חיייתם? חיותא ממש, פשיטא. אלא לאו, כביסה, דהא איכא צערא דערבוביתא...
כביסה אילימא לרבי יוסי, דאמר שמואל, האי ערבוביתא דרישא מתיא לידי עוירא, ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא, ערבוביתא דגופא מתיא לידי שיחני וכיבי.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

רש"י (שם):

דאמר שמואל האי ערבוביתא דרישא - עפרורית שמתכנס לאדם בראשו שאינו רוחץ.

מתיא ליה לידי עורא - מסמא את עיניו.

ערבוביתא דמאני - שנושא בגדים שאינו רוחץ עד ששחורין הרבה.

לידי שעמומיתא - שגוען וזו שעמומיתא קשה מכולן.

ערבוביתא דגופא - זוהמא הבאה על בשרו של אדם מחמת זיעה שאינו רוחץ.

« מדברים אלו מבוארת שיטתו של רבי יוסי - חוסר הקפדה על היגיינה, כגון כביסת הבגדים, מהווה צורך חיוני של 'חיי נפש' שיש בכוחם לדחות את חיי הנפש במותם של בני העיר האחרת.

ג. ביאורים בדעת רבי יוסי

הפרשנים נחלקו בביאור דעתו של רבי יוסי, מה הכוונה 'חיי אחרים' ומה הצורך בכביסה?

האם 'חיי אחרים' היינו פיקוח נפש או רק צער בלבד, והאם הכביסה מהווה חיי נפש ממש ואז מובן שיש בכוחה לדחות את חיי נפש של בני העיר השנייה, או שמא מדובר על צער בלבד ואז אכן יש בדבריו חידוש גדול שבכוחו של צער הציבור לדחות את חיי בני העיר השנייה?

1. צער גדול (העדר כביסה) מול חיי נפש

לשיטה זו, 'חיי אחרים' הכוונה שבני העיר השנייה מצויים בפני פיקוח נפש בהעדר מי שתייה, ואילו בני העיר בתחומה המעיין צריכים מים לכביסה שזהו רק צער גדול עבורם.

לאור זאת, יש בכוחו של צער גדול בהעדר מים לכביסה לדחות את חיי בני העיר השנייה.

אולם חכמים סוברים שאין צער, גדול ככל שיהיה ואינו פיקוח נפש, דוחה את חיי חברו

המפרש (נדרים פא ע"א ד"ה אלא): דאי לא מכבסי בגדיהן איכא צערא דחיותם.

מאירי (נדרים פ ע"ב ד"ה שתי עיירות): "שיש לכבוסה צורך גדול לבריאות הגוף".

מנחת חינוך (מצווה רצו אות לב):

בנדרים מבואר פלוגתא דרבי יוסי סובר אפילו כביסתו וחיי חברו כביסתו קודמת מחמת צערא דגופא טובא.

וחכמים פליגי דחיי חברו עדיף מצערו.

2. צער מול צער

לשיטה זו, לא יתכן ורבי יוסי סובר שכביסה שעניינה צער ולא סכנת נפשות תהייה שיקול מכריע מול פיקוח נפש של בני העיר האחרת שאין להם מי שתייה.

לפיכך, יש לבאר ש'חיי אחרים' אין הכוונה שהם נמצאים במציאות של פיקוח נפש, אלא יש להם רק צער בלבד ולכן

גובר צער בני העיר שבתחומה המעיין בהעדר מים לכביסה על-פני צערם של בני העיר השנייה.⁵

⁵ **חזון יחזקאל** (בבא מציעא פ"א ה"ג ביאורים ד"ה חיי האחרים): "אבל לא היו גוועים בצמא מבלעדי המים האלה להיות להם מעט מים כדי לשבור צמאונם. ובאופן כזה פליג רבי יוסי, וסובר בהמתן קודמת לחיי אחרים"; **שו"ת חלקת יעקב** (ח"ו"מ סימן לא, בשולי הגיליון): "בריתא זו דנדרים... מובא גם בתוספתא... ולפי המבואר בתוספתא אי-אפשר בשום אופן לומר דשם מייירי באופן כזה דאם לא יתנו המים לאחרים ימותו בצמא, דא"כ האידך אפשר לרבי יוסי לומר אחרים ובהמתן בהמתן קודם לחיי אחרים, בשביל הפסד ממון שלו, זה בהמתן, ימותו אחרים. ועל כורחך דבשם איירי באופן דאם לא יתנו להם מים, לאחר טירחא גדולה יכולין למצא עוד מים, והשאלה בשם רק מי

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הרב חיים עוזר גרודזינסקי נשאל אודות כספי צדקה שנתרמו עבור קהילות בחוץ-לארץ לטובת שיקום נזקי השריפה שפגעה בעיר. לאחר שנתרם כסף בקופה, נשאלה השאלה האם מותר לשנות את הייעוד של הצדקה, לשיקום העיירות, לטובת אנשי ירושלים שבאותה העת היו בסכנת חיים של ממש במגיפה -

שו"ת אחיעזר (ח"ב יו"ד סימן כג):

על דבר מותר הכסף שהוגבה לטובת הנשרפים ועל פי המודעות שהיו כתובות בכותלי בתי מדרש היה לטובת בארויסק ואניקשט ושאר ערי ישראל וסדר הדבר היה שהכסף הנגבה נמסר לידי והחלוקה לתמיכת הערים השרופות היה על פי הועד שנבחר כפי סדר החלוקה שישודר ואז ישולח לוועד הנשרפים בכל עיר ועיר לחלק לעניים כפי ראות עיניהם.

ועתה שנתרם סכום הגון אי רשאי לשנות על פי הסכמת הועד ופרנסי העיר לטובת עניי ארץ הקודש בירושלים תובב"א הסובלים כעת חרפת רעב מחולירע השורר בסביבות העיר, ועיר הקדש נצורה מסוגרת אין יוצא ואין בא.

לדבריו, לא עולה על הדעת שרבי יוסי מתייחס לצער גדול ככל שיהיה מהעדר כביסת בני העיר במקום בו יש פיקוח נפש של בני העיר השנייה.

לדבריו, רבי יוסי עוסק במקרה בו אין המחסור במי שתייה של העיר השנייה מהווה פיקוח נפש, ולכן גובר צער בני העיר בהעדר הכביסה שלהם על הצער של בני העיר השנייה.

לאור זאת פוסק הרב גרודזינסקי, כיון שיש פיקוח נפש של אנשי ירושלים מול צער של אנשי חוץ לארץ, יש להעביר את מותר הכסף לבני ארץ ישראל -

וגם לנשרפים אחרי שעבר הזמן הראשון התמיכה הבאה הוא להרווחה, והתמיכה לעניי ארץ הקודש אשר כעת היא סגורה ומסוגרת וסובלים ממש חרפת רעב ר"ל הוא פיקוח נפשות.

ויעויין בריש פרק בתרא דנדרים בכביסתן וחיי אחרים, דנראה דהלכה כתנא קמא דחיי אחרים קודמים לכביסתן... וגם לרבי יוסי דסבירא ליה דכביסתן קודמים על כורחך מיירי ביש אפשרות להביא לחם ומים ממקום אחר, אבל בחשש סכנה גמורה אינו עולה על הדעת... ומכל שכן בזה דהוי כחייהם דהא בני עיה"ק כעניי עירך וכביסת אחרים דהא התמיכה לנשרפים הוא לפרנסה ולהרווחה בוודאי דהשוני הוא למעליותא. מכל הלין נראה, דעל פי דין מותר לשנות ע"פ הסכמת הועד ופרנסי העיר.

שמחוב להטריח את עצמו בזה ולחפש אחר מים אחרים... אכן מדברי הר"ן ורא"ש ותוספות בנדרים, לכאורה לא משמע כן, כמו שהעיר במנחת פתים, וצריך עיון; **הרב איסר יהודה אונטרמן** (בתוך: בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמוד 317 אות ה; כע"ז, גם בשבט מיהודה, ח"א עמוד יז): "ונפלאים בעיני הדברים מאד, כי אי-אפשר לומר דכאן מיירי בסכנת נפש ממש שהאחרים ימותו בצימאון, כי איך יתכן הדבר שרבי יוסי יאמר כי כביסתן קודמת לחיי אחרים? ואעפ"י דערבובייתא דמאני מביאה לידי שעמום, מכל-מקום אין זה כלל וכלל בגדר סכנה קרובה, ולא נחשבה אפילו לספק סכנה, אלא לדבר שיכול להסתעף ולבוא לסכנה, ובכחאי גוונא אין להתיר שהאחרים ימותו בצמא, ואלה הקרובים אל המים ישתמשו בהם לכביסה על סמך ההלכה כי חיך קודמים. ואם נחשוב בדרך זו, אין לך אדם מציל חברו מסכנה, כי אם אחד טובע בים וצריכים לקפוץ אל המים להצילו, יש תמיד חשש (אפילו אם המציל יודע היטב לשחות) שמא הרטיבות תביא לידי הצטננות, וכדומה (יש בו אולי חשש יותר קרוב מערבובייתא דמאני), וזה לא שמענו מעולם. מכל הנ"ל צריכים לפרש את הסוגיא בנדרים, שאין שם באמת סכנה קרובה למות בצמא, אלא סבל רב ועינוי גדול שיצטרכו לשאת מים בכתף ממקום רחוק, ויגיעה כזו יכולה להביא לפעמים גם לידי סכנת נפש. ולכן סביר רבנן [צריך לומר: רבי יוסי] מכיון שגם בכביסה יש חיי נפש, שאינה מסוג מותרות שאפשר לוותר עליהן, וגם יכול לגרום שעמום לאדם, שמזה ג"כ יכולים להסתעף עניינים של סכנה, אעפ"י שכאמור אין זה נכנס בכלל של סכנת נפשות. ומצאתי בבית שמואל (אבהע"ז סימן פ ס"ק טו) בשאלה אם צער של האם קודם לספק סכנה של הולד, שמביא פלוגתא זו של רבי יוסי ורבנן, וסובר כי כביסתן הוא עניין של צער ולא סכנה וחיי אחרים הם בגדר ספק סכנה, וכן מסתבר; ראו גם: **שו"ת יביע אומר** (ח"ט חו"מ סימן יב אות ו; ח"י חו"מ סימן ו אות י).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ גם לדעת הרב משה פיינשטיין לא מדובר על כך שבני העיר השנייה נמצאים במציאות של פיקוח נפש, אלא מדובר רק על צער בלבד. ההוכחה היא מהיחס בין מים עבור 'חיי אחרים' לבין מים עבור בהמת בני העיר, שעל כורחך לא יתכן להסביר שמדובר על חיי נפש אלא על צער בלבד.

לפיכך, לדעת רבי יוסי צער בני העיר השנייה נדחה מפני צער בני העיר שבתחומה המעיין, שצערם בהעדר מים לכביסה אינו פיקוח נפש אלא צער בלבד -

שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמה):

בהא דנדרים דהא לא איירי שם באופן פיקוח נפש, דלא יפלוג רבי יוסי לומר שכבישתן קודמת לחיי אחרים כשאכא פיקוח נפש דעכ"פ בכבישתן איכא רק צערא טובא, כדאיתא שם בר"ן. וגם אם היה גם בכביסה פיקוח נפש איך פליגי רבנן, דמאי שנא פיקוח נפש דשתייה מפיקוח נפש דכביסה. אלא ודאי דלא איירי בפיקוח נפש אלא בצערא טובא, דלרבנן צער השתייה עדיף מכביסה שזה אפשר לבוא לידי חולשת הגוף ולכן נקרא זה חיי אחרים, ורבי יוסי סובר דצערא טובא שיש מכביסה הוא ג"כ מביא לפעמים לידי שעמומיתא שג"כ הוא כחיי נפש.

וגם עיין בתוספתא... שאמר רבי יוסי בהמתן קודמת לחיי אחרים, ואם איירי בפיקוח נפש איך סובר דבהמתן קודמת. אלא איירי רק מצערא טובא שלכן יש מקום לומר דבהמתן קודמת דגם זה הוא צערא טובא ויכול לבוא גם לידי צער הגוף כשלא יהיו הבהמות.

3. ספק סכנה מול סכנה ודאית

לדעת הנצי"ב, מחסור במים לכביסה אינו פיקוח נפש גמור, אלא הוא ספק פיקוח נפש. לדבריו, זו מחלוקת רבי יוסי וחכמים - חכמים סבורים שבני העיר נדרשים להיכנס לספק פיקוח נפש כדי להציל את בני העיר הסמוכה מסכנה ודאית. ואילו רבי יוסי, שהלכה כמותו לדעת השאילתות, סבור שאדם אינו נדרש להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית -

העמק שאלה (שאילתא קמז ס"ק ד):

ועל כרחך טעמא דרבי יוסי... דהשווה בהמתם לגופן, ובהמתו של אדם הוא חיוו של אדם המהלך בדרך, אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. והכי נמי אי-אפשר שלא ילכו בדרך לצורך פרנסתם ואם כן הוא חייהם... ונראה דודאי אינו דומה סכנת צמא לסכנת בהמתן וכבישתן - דסכנת צמא ברור שימותו בצמא, מה שאין כן בהמתן, וכבישתן אפשר שיבואו לידי סכנה, אבל כמה בני אדם הולכין בדרך בלא בהמה ואינו מסתגף, וכמה בני אדם אינם באים לידי שיעמום בהעדר הכביסה. אלא דמכל-מקום ספק סכנת נפשות הוא, וסבירא ליה לתנא קמא דחייב להיכנס בספק סכנת נפשות בשביל ודאי פיקוח נפש של חברו... הלכה כרבי יוסי דאין להיכנס בספק סכנת נפשות בשביל ודאי פיקוח נפש של חברו.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

4. העדר כביסה כחיי נפש

עד עתה הבינו הפרשנים בדעת רבי יוסי שהעדר מים לכביסת הבגדים אינו פיקוח נפש ממש, אלא צער גדול או ספק פיקוח נפש. ברם, לפנינו הבנה הטוענת שהעדר מים לכביסת הבגדים מהווה חיי נפש של ממש, וזכותם של בני העיר שבתחומה המעיין להשתמש במים אלו -

~ שו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן רי) :

מבואר בנדרים (פ ע"ב) כביסתן וכביסת אחרים כביסתן קודמת וכו', ולרבי יוסי כביסתן קודמת אפילו לחיי אחרים. ובאבן העזר (סימן פ סעיף יב) בשם רמב"ם דצער גופה קודם אפילו ספק סכנה לולד, כמו שכתב הבית שמואל (ס"ק טו).

ומה שתמה מדוע פסק הרמב"ם כרבי יוסי ודלא כרבנן, כבר כתב בהגהת מהרש"ל שם בשם שאילתות דפסק כרבי יוסי. אך המעיין בירושלמי (פ"ח דשביעית ה"ה) ימצא דטעמיה דרבי יוסי משום דסבירא ליה דגם כביסה הוי חיי נפש, וכן הוא בר"ש (שם מ"ה).

~ שו"ת דברי יציב (ח"מ סימן עט אות כו) :

ומבואר דפלוגתא דרבי יוסי ורבנן היא אם הוי חיי נפש, ופליגי בדשמואל. ואתי שפיר שפסק השאלות כרבי יוסי וכדשמואל. ומדויק בלשונו והלכתא כביסה הויא חיותא וכו', אבל לא משום צער גרידא... ויש לומר לפי זה דבמקום צער בלבד פשוט דחיי אחרים קודמין.

ד. פסיקת ההלכה

כאמור, נחלקו רבי יוסי חכמים מה הדין במקרה שיש מעיין בתחומה של עיר אחת והמים נצרכים עבור כביסת בני העיר, ויש עיר הסמוכה לה שיש להם צורך במים לשתייה - כאשר לדעת רבי יוסי יש להעדיף את בני העיר בתחומה נמצא המעיין.

• הלכה כדעת חכמים, יתכן משום הכלל 'הלכה כרבים', ולכן 'חיי אחרים' קודמים לכביסה -

מאירי (נדרים פ ע"ב ד"ה שתי) :

אף על פי שיש לכבוסה צורך גדול לבריאות הגוף... אף על פי כן חייהן של אלו קודמין.

• הלכה כרבי יוסי, רב אחאי גאון פסק הלכה כדעת רבי יוסי -

שאלות (שאלתא קמז) :

ואילו בני מתא דכרו נהרא ואית מתא אחריתי דלית להון מיא, מיתבעי להון למיתן להון מיא למישתי דכתיב וחי אחיך עמך... ואי ליכא בההוא למישתי אינון ובני מתא אחריתי חייהון קודמין לחיי אחרים... והילכתא כביסה שלהן קודם לחיי אחרים... והילכתא כביסה הוויא חיותא וחייהון וחי אחרים חייהון קודמת לחיי אחרים וכן הילכתא.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1. צער העדר מי כביסה מול פיקוח נפש

כפי שראינו לעיל, הראשונים בסוגיה בנדרים סוברים שהעדר מים לכביסה מהווים צער גדול עבור בני העיר, וצער זה גובר על 'חיי אחרים' של בני העיר הסמוכה המצויים במציאות של פיקוח נפש. לאור זאת הסביר הבית שמואל את דברי הרמב"ם הבאים -

רמב"ם (הל' אישות פכ"א הי"א):

האישה כל זמן שהיא מניקה את בנה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה יין ודברים שיפין לחלב.

פסקו לה מזונות הראויות לה, והרי היא מתאוה לאכול יתר או לאכול מאכלות אחרות מפני חולי התאוה שיש לה בבטנה, הרי זו אוכלת משלה כל מה שתרכה. ואין הבעל יכול לעכב ולומר שאם תאכל יתר מדאי או תאכל מאכל רע ימות הולד, מפני שצער גופה קודם.

! מדוע חיי האישה קודמים לחיי העובר ולכן היא יכולה לאכול מאכלים המטיבים לה אך מזיקים לעובר ואין הבעל יכול למנוע זאת ממנה למטרת חיי העובר?

! לדעת הבית שמואל, מקור הפסיקה נשען על דעת רבי יוסי המעדיף את צער בני העיר בתחומה המעיין, שיש להם צער מהעדר מי כביסה, על-פני 'חיי אחרים' בני העיר הסמוכה המצויים בפיקוח נפש. כמו"כ, יש להעדיף את צערה של האמא על-פני חייו של העובר -

בית שמואל (אבהע"ז סימן פ ס"ק טו):

מהי תיתי דמכוח צער תסכן הולד...

ואפשר לומר, אע"ג דמגיע לולד ספק סכנה מכל-מקום מותרות לאכול כמה שאיתא (בש"ס נדרים פ ע"ב) כביסתם וחיי אחרים, כביסתם קודם, אע"ג דאינו אלא צער.⁶

1.1 השלכות מדברי הרמב"ם

~ היתר נישואין תוך כ"ד חודש לתינוק

שו"ת אחיעזר (ח"ג סימן טז):

על דבר השאלה שנשאלנו בגרושה שהילד כבן שנה וגמלתו כבר והתקשרה בשידוכים והכינו לנישואין, באשר לדברי הרופא עיכוב ואיחור הנישואין תגרום לה חולי הראש ומחלת העצבים אשר חלתה לפני נישואין הראשונים, אם יש להתירה להינשא בתוך כ"ד חודש...

עכ"פ מבואר שיטת הרמב"ם, דאפילו בידיים תוכל לאכול מאכלים הרעים אף על פי שע"י זה תגרום סכנה להולד... וא"כ מהאי טעמא יש לומר, דכיון דלדברי הרופא מניעת הנישואין תוכל לגרום לה חולי קשה של מחלת העצבים, מן הדין שתהיה מותרת להינשא מניקה בתוך כ"ד חודש כמו דמותרת לאכול מאכלים הרעים.

⁶ אמנם, בסיום דבריו תמה **הבית שמואל** (אבהע"ז סימן פ ס"ק טו) על כך שהרמב"ם פסק כדעת רבי יוסי כנגד חכמים: "מיהו, שם רבי יוסי סבירא ליה כן ורבנן פליגו על זה וסבירא ליה חיי אחרים קודם. ומנא לן לרמב"ם לפסוק כרבי יוסי".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ טיפול כימותרפיה לאישה בהריון המסכן את העובר ~

הרב יצחק זילברשטיין (תחומין כרך כג עמוד 216-218):

לעניות דעתי נראה, שתחילה יש להסביר לאישה שהטיפול שהיא מבקשת לא יביא לה תועלת, ומאידך גיסא יסב נזק חמור לעובר. אולי לאחר הסבר זה תוותר האישה על הטיפול, ולמצווה ייחשב לה. אם בכל זאת תדרוש האישה לעשות את הטיפול, יש לעשותו, שהרי מבואר בשולחן ערוך (אבהע"ז סימן פ סעיף יב) שכשהאישה מתאוה לאכול מאכלות המזיקים לעובר, יש מי שאומר שאין הבעל יכול לעכב מפני סכנת הולד, שצער גופה קודם. ויש מי שאומר שיוכל לעכב. ויעו"ש בחלקת מחוקק (ס"ק כב), בבית-שמואל (ס"ק טו), בבאר היטב (ס"ק יד)... שמותר לה לאכול משום שהשאלות פסק כרבי יוסי שכביסתו וחיי אחרים כביסתו קודמת. בפרט שאין זה חיי אחרים, כי אם עוברה היונק חיים ממנה, והיא אינה חייבת לספק לו חיים. ובפרט שהאישה אינה הורגת את העובר, אלא ממלאה אחר צרכיה, והעובר ממילא נפגע.

~ שו"ת יביע אומר (ח"ד אבהע"ז סימן א):

בדבר האישה העלובה אשר ילדה שלוש פעמים ע"י ניתוחי קיסר. וכעת שוב נכנסה להריון, והיא בסוף החודש השני, והרופאים דורשים ממנה במפגיע לעשות הפלה בהקדם, כי אחרת נשקפת סכנה לחייה.

בדבריו הוא מסביר את הדין שהאישה שיוצאת להיהרג אין ממתנייה לה עד שתלד אלא הורגים אותו עם העובר שבבטנה, משום עינוי הדין לעצמה:

ובנדירים רבי יוסי אומר כביסתן קודמת לחיי אחרים. והכי נמי עינוי הדין דידה חשיב לה טפי מחיי העובר, אף על פי שיש בהריגתו איסור תורה.

ואפילו לרבנן דרבי יוסי דפליגי וסבירא להם חיי אחרים קודמין לכביסתן, שאני הכא שכל חיות העובר ממנה, והיא אינה מחוייבת לסבול צער של עינוי הדין בשביל העובר שלה, ובפרט שעכ"פ לא חשוב נפש עדיין.

ה. צער רבים כפיקוח נפש

כאמור, השלכות הלכתיות אלו מעוגנות בביאור הראשונים בדעת רבי יוסי, שצער בני העיר בתחומה נמצא המעיין גובר על פני פיקוח נפש של בני העיר השנייה שמצויה בסכנת נפשות.

והקושי הגדול על גישה זו היא, כיצד אכן אפשר להעדיף את צערם ההגיני של בני העיר לפיקוח נפש של בני העיר השנייה?

נראה להסביר זאת לאור דין פיקוח נפש ציבורי, בו ראינו בשיעורים הקודמים שגדרי הדין שונה, ולשיטת בעל הלכות גדולות ורבינו חננאל יש היתר לכבות גחלת של מתכת המצויה ברשות הרבים גם שאיסור כיבויה הוא מהתורה, ולמרות שמדובר רק על צער ונזק בלבד והוא עתידי, כתבו הראשונים בשעתם שזקק וצער של רבים הרי הוא כסכנת נפשות.

לאור זאת ניתן לומר בביאור דעת רבי יוסי ובפסיקת ההלכה לפיו בשאלות, שגם צער רבים נחשב כפיקוח נפש, ולכן חוסר שמירה על היגיינה באופן ציבורי יכולה להביא עימה בעתיד פיקוח נפש, והוא דוחה את פיקוח נפש של העיר השנייה -

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ שו"ת דברי יציב (חו"מ סימן עט אות כו) :

וגם לפי פשטות משמעות ש"ס דילן דמשום צער קאמר, אפשר דשאני צערא דרבים, עיין שבת (מ"ב ע"א) מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזקו בה רבים. וברמב"ן שם דשמא כל היזק של רבים כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל... וברשב"א ובר"ן שם.

ויש לומר, דהכא נמי בצער של רבים שייך עכ"פ לומר דחייהם קודמין.

~ הרב משה דוד טנדלר הקשה על הנצי"ב שביאר שהעדר מים לכביסה הוא ספק פיקוח נפש, הלא כיצד יידחה ספק פיקוח נפש את וודאי פיקוח נפש של חברו?

לפיכך הוא טוען שכאשר העיסוק הוא בדין ציבורי, אזי גם ספק פיקוח נפש נחשב כוודאי פיקוח נפש עתידי -

הרב משה דוד טנדלר (כבוד הרב, עמוד 168) :

ישנם שני מקורות בש"ס משם יש להסיק שאין לפסוק לחברה כמו שפוסקים ליחיד...

והנה הלכה זו תמוהה מאוד איך אפשר לפטור עצמו מחיוב הצלה ולראות במות חברו בצמא בטענה דאם יתן לחברו מים לשתייה לא יהיה לעצמו מים לכיבוס בגדיו, ובמשך של חודשיים יבוא לידי צער של שיעמום?! אבל בסוגיא דידן דמעיקין של בני העיר זהו אחריות של חברה או מלכות או ממשלה לדאוג על העתיד הרחוק. בהגדרת חברה ומדינה שיש אחריות לדורות שעדיין לא נולדו, העתיד והווה חד הוא. ואם כן, אי-כיבוס בגדים יביא במשך הזמן לוודאי פיקוח נפש לא רק לספק פיקוח נפש, ואם כן הסכנה לפי חשבון החברה היא מיידית ולא פוטנציאלית.

1. סיום

? כאשר אירעה תקלה בקו-המים המספק מים לשכונת מגורים או ישוב, כאשר תיתכן מציאות בה ניתן יהיה להניח מכלי מים לשתייה טרם כניסת השבת, האם יהיה ניתן לתקן את אספקת המים בשבת לצורך מים בשירותים שעניינם רק הגיינה?⁷

? הרב נחום לאם (סכנות בתי חולים - בדין החזרת זקן בשבת מבית חולים לבית אבות, שו"ת עמק-הלכה אסיא ב תשמ"ט, עמוד 15-24) :

זקן שאושפז בבית חולים בגלל מחלה חריפה, והטיפול הדרוש להבראתו מהמחלה החריפה הסתיים בשבת, האם מותר להחזירו בשבת לבית האבות?

היסוד העובדתי הנוגע לשאלה זו הוא החשש שהזקן עלול להידבק במחלות זיהומיות השכיחות בבית חולים... האם יש בנתונים אלו הצדקה לחלל עבורו שבת?...

אם יש בכוח החיידקים הסובבים את החולה בכדי להזיקו עד מוות... כל דבר שאין בו סכנה עתה, אע"פ שיכול לבוא לידי סכנה, אין להתירו... יש ספק במציאות, אם יום או יומיים או שלושה ימים מוסיפים סכנה, שהלא יש לומר שאם שכב באווירה שכזו כבר שבוע ימים, ולא נחלה מהמחלות המדבקות שבבית החולים, שוב אין צריך לחוש. נראה להחמיר באיסורים מדאורייתא.

⁷ בעניין הבאת בגדים נקיים לחיילים בשבת בעת מלחמה, ראו: **הרב רא"ם הכהן** (ועלהו לא יבול, ח"ב עמוד ריב. הובא גם בקובץ המלחמה בטרור, קובץ מאמרים בענייני מוסר והלכה; התורה המשמחת, עמוד 161-162) : "בזמן מלחמת שלום הגליל השתחררתי הביתה מהקרבות בלבנון למשך 24 שעות. ניגשתי אל ביתו של הרב כדי לברר שאלות הלכתיות שהתעוררו אצלי... סיפרתי לרב שבשבת שהייתה אחרי הפסקת האש שהוכרזה ביום שישי בצהריים, הביאו לי בגדים נקיים. שאלתי את הרב, מהו דין שימוש בבגדים? כאשר התחלתי להציג בפני הרב את מכלול השיטות בעניין איסור ההנאה מחילול שבת, הפסיק אותי הרב ואמר לי בתקיפות רבה (כמעט צעק עלי), בוודאי שצריך לחלל שבת כדי להביא בגדים נקיים לחיילים שנלחמים. הרב החזיק בצווארון מעילו ואמר לי : אתה בעצמך תיסע להביא בגדים נקיים בשבת. חייל שהוא מלוכלך ובגדיו מלוכלכים לא ילחם טוב בגלל הלכלוך שהוא שרוי בו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שמירת שבת כהלכתה (פרק כג סעיף ו):

אין לשטוף את הרצפה, גם כשהיא מרוצפת, לא במטלית ואף לא בעזרת מגב (מקל-גומי)... בשעת הדחק, כגון בבתי חולים, כשיש להקפיד במיוחד על הניקיון... אפשר להקל לשטוף את הרצפה המרוצפת, בתנאי שישתמש לצורך זה במגב גומי בלבד.

! ביחס לניקיון בבתי חולים, אם אפשר להקדים את הניקיון לפני שבת חובה לעשות כן. אם לא ניתן להקדים את הניקיון לפני שבת, ויש צורך לעשות זאת באופן של מלאכה אסורה בשבת, יש לעשות כן במדרג, היינו באיסור דרבנן כגון ניקיון בסמרטוט ולא במכונה. אם זה לא מתאפשר, יש לעשות כן באמצעות מכשירים מסוימים אך ורק במקומות שיש בהם חשש זיהום, כגון ליד מיטות החולים.